

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

УДК 159.9 : 316.6

О. Є. БЛИНОВА^{1*}, Л. С. ГОЛОВКОВА^{2*}, О. В. ШЕВЯКОВ^{3*}

^{1*}Херсонський державний університет (Херсон, Україна), ел. пошта elena.blynova@gmail.com, ORCID 0000-0003-3011-6082

^{2*}Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (Дніпро, Україна), ел. пошта g.liudmila22@gmail.com, ORCID 0000-0001-5473-6644

^{3*}Дніпровський гуманітарний університет (Дніпро, Україна), ел. пошта shevyakovy0@gmail.com, ORCID 0000-0001-8348-1935

ФІЛОСОФСЬКІ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИСТОСТІ

Мета. Динаміка і темп соціально-економічних перетворень, що характерні для сучасного суспільства, призводять до зростання напруженості та руйнування звичних стереотипів – ідеалів, цінностей, норм, зразків поведінки, що об'єднують людей. Саме це спонукає до необхідності переосмислити розуміння сутності "безпеки", зокрема, психологічної, що підкреслює актуальність її вивчення у філософській та соціокультурній площині. **Теоретичний базис** дослідження ґрунтується на філософській методології К. Ясперса, Е. Фромма та психологічному підході до розуміння людини А. Маслоу. **Наукова новизна.** Психологічну безпеку розглянуто на різних рівнях: по-перше, суспільство – характеристика соціальної безпеки, тобто аналіз того, яким чином сьгоднішні соціальні технології, соціальні зміни впливають на забезпечення якості життя населення країни; по-друге, соціальне середовище – сім'я, найближче оточення, референтні групи, навчальні групи; по-третє, особистість – переживання своєї захищеності-незахищеності, коли можливо говорити про прояви психологічного насилля, коли певні поведінкові акти сприяють порушенню безпеки іншого або саморуйнуванню. З'ясовано, що пізнання психологічної безпеки тісно пов'язане з соціально-історичними умовами буття, з рівнем розвитку матеріальної і духовної культури, з пануючими в суспільстві інтересами і цінностями, що визначає її онтологічну, гносеологічну та аксіологічну особливості. Порушене питання розглянуто у співвіднесенні психологічної безпеки з типами наукової раціональності – класичним, некласичним, постнекласичним, у межах яких вивчаються різні ракурси, аспекти, форми і типи психологічної безпеки. **Висновки.** Поняття безпеки вимагає системного опису своїх проявів, видів, рівнів, концепцій: безпека як відсутність небезпек (на основі принципу дихотомії, тобто певне ціле, яке складається з двох протилежних частин, в даному випадку це ціле – існування людини); безпека як певна діяльність із забезпечення або щодо попередження будь-яких загроз, небезпек (діяльнісний підхід); безпека як усвідомлена потреба, цінність особистості. Систематизовано різні уявлення про психологічну безпеку відповідно до логіки руху наукового пізнання: у класичному, некласичному та постнекласичному підходах.

Ключові слова: безпека; соціальна безпека; суб'єктивна безпека; психологічна безпека; освітня безпека; філософські та соціокультурні виміри безпеки

Вступ

Проблеми безпеки не тільки стосуються кожної людини, але й ставлять цілий ряд філософських, правових, політологічних, соціологічних, психологічних та інших спеціальних питань. Аналіз сучасної літератури з різних аспектів вивчення проблем безпеки, дозволяє стверджувати, що в даний час безпека є складною, міждисциплінарною областю знання, і роль філософії полягає не тільки в формуванні універсального визначення, хоча і це є досить актуальним, а у виробленні загальних уявлень і системи знань про цей феномен на філософському та теоретико-методологічному рівнях. Необхідність аналізу філософських та соціокультурних основ психологічної безпеки обумовлена тим, що його проведення дозволить сформулювати не лише загальні наукові положення про таке складне соціальне явище, яким є безпека, та, зокрема, психологічна безпека особистості, але й розкрити її загальні властивості, закономірності становлення, розвитку та функціонування.

Мета

Метою дослідження є проаналізувати філософський та соціокультурний контекст психологічної безпеки особистості.

Методологія

У даному дослідженні застосовано системний, діяльнісний та суб'єктивний підходи для тлумачення психологічної безпеки особистості як складової суб'єктивної безпеки в контексті філософського та соціокультурного осмислення цього феномену.

Виклад основного матеріалу

Поняття "безпека" у філософії довгий час застосовували переважно в рамках політичної філософії, причому пріоритет, як правило, віддавався державній безпеці, а не особистій чи громадській. Сьогодні ж ця проблематика актуальна і для інших розділів філософського знання, а також й інших галузей наукового осмислення. Важливим є з'ясування, чи є принципова відмінність між індивідуальною безпекою кожної окремої людини та безпекою колективною (безпекою всього суспільства, громади, держави тощо).

Більшість робіт присвячено визначенню найбільш ефективних методів та засобів вирішення практичних завдань, тобто фахівці, розмірковуючи про безпеку, говорять про конкретні прикладні розуміння цього терміну: національна (Belevsky, 2014), освітня (Gerlach, & Gockel, 2018), організаційна (Chen, May, Schwoerer, & Augelli, 2018), та інші види безпеки. Зокрема, у дослідженні Й. Т. Чен, Д. Р. Мей, К. Е. Шворер, Б. Аугеллі доведено, що психологічно безпечно організаційне середовище детермінує задоволеність людини змістом роботи та кар'єрою, переживання почуття успіху (Chen, May, Schwoerer, & Augelli, 2018). У роботі Б. Сінгх, М. А. Шаффер, Т. Т. Селвараян показано, що ресурси соціальної підтримки людини від організації та спільноти, які визначаються потребою особистості у приналежності, опосередковані психологічною безпекою цього середовища (Singh, Shaffer, & Selvarajan, 2018).

У науковій літературі поняття безпеки, як правило, тлумачиться по-різному:

1) Безпека як відсутність небезпеки (на основі принципу дихотомії). Поняття "безпека" і "небезпека" є діалектично взаємопов'язаними характеристиками умов об'єктивної реальності, що відображують її суперечливі сторони, і можуть розглядатися як соціально-філософські категорії. Але при такому підході не враховуються протиріччя об'єктно-суб'єктної сфери людської діяльності, які є джерелом будь-якого розвитку та змінювання. Тому, мабуть, постулат, що відсутність небезпеки це і є безпека, не є бездоганим і потребує певного уточнення. Такого стану, при якому державі, суспільству або особистості не загрожує небезпека, просто не існує.

2) Безпека як певна діяльність із забезпечення або попередження загроз, небезпек (діяльнісний підхід, що пов'язаний з рівнем суспільного виробництва, завдяки якому і створюються захисні дії). Ця філософія орієнтована на ціннісні переваги соціальної практики (дійсності) та передбачає не тільки певний рівень усвідомлення сутнісних протиріч буття, але й конкретне розуміння онтологічних основ соціальної реальності.

3) Безпека як усвідомлена потреба, цінність, інтерес, що пов'язані з цілепокладанням, як ключова цінність мотиваційної сфери, що представлена в індивідуальній та суспільній свідомості.

Всі ці визначення, з погляду Г. Г. Фесенко (Fesenko, 2015), можна віднести до антропологічного інструменталізму, в межах якого безпека пов'язується з певною історичною

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

практикою забезпечення життєдіяльності людини та її існування. Проте, безпека як соціально-філософська категорія не може розглядатися тільки в аспекті стану захищеності, оскільки це ще й властивість певної системи, і процес соціальної діяльності.

Філософське узагальнення різних підходів зроблено А. П. Кружковим, який зауважує, що:

Пізнання безпеки тісно пов'язане з соціально-історичними умовами буття, з рівнем розвитку матеріальної і духовної культури, з пануючими в суспільстві інтересами і цінностями, що зумовлює не тільки розмаїття точок зору, які пояснюють явище безпеки, але й визначає її онтологічну, гносеологічну і аксіологічну особливості.
(Kruzhkov, 2017, p. 360)

Онтологічний аспект безпеки полягає в тому, що безпека, існуючи в загальній структурі буття, перебуває в різних формах, які є оптимальними умовами дійсності як такої (буття природи, людини, соціального і духовного), при яких мінімізовані небезпеки. Гносеологічний аспект безпеки пов'язаний безпосередньо з особливостями її пізнання. Дуже важливим з погляду предмету нашого дослідження, є огляд соціально-філософської спадщини в царині історичної рефлексії проблеми безпеки суспільства та особистості (Belevsky, 2014; Kalashnikova, 2016). У процесі історичного розвитку безпека розумілася через чуттєвий досвід і завдяки раціональному пізнанню. Накопичені знання трансформувалися в практичний досвід і достовірні знання. Людина і суспільство завжди прагнуть пізнати бажані умови повної відсутності небезпеки – абсолютну безпеку, що практично неможливо, оскільки процес розвитку небезпек у результаті людської діяльності і об'єктивних змін в світі є нескінченним. Аксіологічний аспект безпеки підкреслює, що безпека перебуває у ряді загальнолюдських цінностей (таких як добро, істина, краса), оскільки має значущість для багатьох поколінь людей, не зважаючи на те, що у різні епохи її зміст і значення розумілися по-різному. Безпека створює оптимальні умови для підтримки гармонійного стану буття та сталого розвитку суспільства. Отже, названі аспекти безпеки тісно пов'язані між собою. Гносеологічний і аксіологічний аспекти утворюють цілісну структуру теоретичного концепту безпеки, фундамент якого становить її онтологічний аспект (Kruzhkov, 2017).

Реалії сучасного часу висувують на перший план не узагальнені цінності, а безпеку і збереження життя спільнот, груп, конкретних людей незалежно від їх політичних, економічних і національних відмінностей. Дедалі більшої значущості набувають питання вивчення безпеки, яка характеризує внутрішній стан людини, її благополуччя, спокій, стабільність, мова йде про психологічну безпеку, що є проявом суб'єктивної безпеки.

Суб'єктивна безпека, представлена в філософських і соціокультурних аспектах, може бути розкладена на низку взаємопов'язаних проблем, як-от: сприйняття людиною стану безпеки або загрози, психологічні механізми утворення страху в соціальних групах (Melnyk, 2017), руйнування або маніпуляція ідентичністю, громадянська самосвідомість і здатність самоорганізації спільноти щодо зовнішніх і внутрішніх загроз. Сучасні соціально-гуманітарні теорії розширили розуміння суб'єктивного виміру безпеки, включивши

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

в аналітичне поле проблеми соціокультурні, психологічні та феноменологічні фактори, що впливають на сприйняття індивідом і соціальними групами власної захищеності.

Ми бачимо, що науковці, які працюють у галузі філософії, соціології, культурології, заважають, що психологічний напрям у вивченні соціальної безпеки істотно відрізняється від філософського тим, що в його руслі вивчення безпеки заломлюється крізь міжособистісні відносини і психічну структуру особистості. Кожна особистість взаємодіє з суспільством, визначаючи для себе стандарти і межі цієї взаємодії, виробляючи механізми ефективної співпраці, і якщо особистість не готова до зрілої взаємодії з соціальною реальністю, то створюється сприятливий ґрунт для десоціалізації особистості і її подальшої девіації. Це положення підкреслює потенціал міждисциплінарних досліджень, що зв'яже психологічний напрям вивчення соціальної безпеки з філософським та соціокультурним, які в умовах радикальних змін у сучасному українському суспільстві, набувають особливої значущості.

Особливість соціальної безпеки полягає в тому, що дана система має "двоїсту" природу. З одного боку, вона є об'єктом, тобто це особистість, спільнота, суспільство, які потребують сприятливої дії зовнішнього середовища для їх сталого розвитку. З іншого – ця соціальна система має особливі, "людські" якості, такі як розум, воля, цілеспрямованість, котрі служать потенціалом для захисту особистості від зовнішніх і внутрішніх небезпек. У даному випадку ця система виступає як суб'єкт. Отже, зміст соціальної безпеки можна розглядати як стан захищеності особистості (спільноти, суспільства) не тільки від зовнішніх, а й від внутрішніх загроз життєдіяльності людини. Під зовнішніми загрозами розуміються ризики, пов'язані з середовищем, яке загрожує життю людини, порушенням найважливіших прав і свобод, а також перешкоджають реалізації вітальних потреб і потреб розвитку. Під внутрішніми загрозами маються на увазі ризики, пов'язані з потенціалом особистості (спільноти, суспільства), які проявляються у відсутності мотивації дій особистості, а також взаємодії між членами спільноти, суспільства.

Застосування поняття "психологічна безпека" як окремої наукової категорії ще не має тривалої історії, хоча й отримало значне розповсюдження у наукових роботах. Інтерес до проблем психологічної безпеки зумовлений зростаючою потребою системного опису явищ соціальної реальності, яка стрімко змінюється, та необхідністю вирішення практичних завдань сьогодення. Крім того, суттєво змінюються традиції наукового опису явищ реальності та самої людини – від класичної до постнекласичної парадигми наукового знання.

На погляд Т. В. Ексакусто (Zaichenko, & Eksakusto, 2014) можна виокремити три основні вектори вивчення психології безпеки. По-перше, слід виокремити психологію безпечної діяльності, що вивчає людину в екстремальних, надзвичайних та кризових ситуаціях, де до уваги береться саме людський чинник у безпеці життєдіяльності.

По-друге, психологічна безпека середовища, де об'єктом вивчення позначається власне простір "середовище – людина", а предметом – предметно-просторові, соціальні, інформаційні та інші характеристики середовища, які здатні впливати на психіку та поведінку людини. Зокрема, найбільш вивченою є психологічна безпека в умовах освітнього середовища (Baeva, & Bordovskaia, 2015; Korytova, 2015; Savchenko, 2016; Zaichenko, & Eksakusto, 2014; Kulikova, Shalaginova, & Cherkasova, 2017). Особлива увага приділяється характеру загрозливих впливів на особистість (негативні інформаційно-психологічні впливи, навіювання, маніпулювання та ін.) та їх наслідкам, що призводять до порушення адекватності відображення реальності, психічного стану, адаптивності функціонування та ін.

На думку Х. В. Лі, Й. Н. Чой, С. Кім конструкт "психологічної безпеки" розроблений для пояснення поведінки людей в активному, орієнтованому на навчання та інновації, со-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

ціальному середовищі. На основі результатів крос-культурного дослідження, психологічну безпеку команди розглянуто як важливий механізм, який може пояснити прояви креативності у спільній роботі членів соціальної групи. У командах з низьким рівнем психологічної безпеки, люди не можуть вільно висловлюватися, обмінюватися ідеями, оскільки вони стурбовані можливим критичним зворотним зв'язком з боку інших членів (Lee, Choi, & Kim, 2018). А. К. Едмондсон, З. К. Лей прямо вказують, що психологічна безпека описує сприйняття людьми наслідків складностей у міжособистісних відносинах у конкретному соціальному середовищі, наприклад, на робочому місці; саме організаційні дослідження й визначили психологічну безпеку як важливий чинник у розумінні командної праці, організаційного навчання тощо (Edmondson, & Lei, 2014). Підкреслимо переважно прикладний характер досліджень західної науки, але ж, для нас важливим є те, що в історичному огляді досліджень психологічної безпеки підкреслюється її існування, функціонування та розвиток на індивідуальному, груповому та організаційному рівнях аналізу.

Т. Куликова, Д. Малій вивчали феномен психологічної безпеки освітнього середовища у сучасній школі. У дослідженні з'ясовано показники психологічної безпеки учасників освітнього процесу, доведено наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку професійних та особистісних якостей вчителів, серед яких емоційна стабільність, висококонформативна поведінка, низька тривога, творче мислення, рефлексія, та коефіцієнтом психологічної безпеки освітнього середовища. Психологічна безпека освітнього середовища полягає у збереженні здоров'я учасників, створенні безпечних умов праці та навчання в освітніх закладах, що захищає кожного від усіх форм дискримінації, саме тому, як зауважують автори, питання про відповідальність вчителя за розвиток і благополуччя дитини в освітньому процесі стає все більш гострим. Зниження рівня психологічного насилля є основним напрямком у створенні комфортного психологічно безпечного освітнього середовища (Kulikova, & Maliy, 2017).

Третій напрям можна позначити як "суб'єктивний", де психологічна безпека особистості визначається через суб'єктивну картину світу, захищеність, готовність, переживання, стан свідомості, якості особистості, що дозволяють долати небезпеку, бути стійким до негативних впливів, сприяти загальному психологічному благополуччю особистості. У межах цього напрямку під психологічною безпекою розуміється позитивне самовідчуття людини, її емоційне, інтелектуальне, особистісне та соціальне благополуччя в конкретних соціально-психологічних умовах, а також відсутність ситуацій завдання психологічної шкоди особистості та порушення її прав.

Важливим є співвіднесення різних напрямів дослідження психологічної безпеки з типами наукової раціональності, в межах яких вивчаються різні ракурси, аспекти, форми і типи психологічної безпеки. У низці філософських та психологічних наукових робіт показано, що закономірності розвитку науки проявляються через тенденції, що пов'язані зі зміною типів наукової раціональності, які відповідають етапам розвитку наукового знання (Zinchenko, 2011; Kalashnikova, 2016; Kruzhkov, 2017). На класичному етапі розвитку науки об'єктом є прості системи, на некласичному домінують складні саморегулюючі системи, на постнекласичному – об'єктом стають складні системи, що саморозвиваються та самоорганізуються.

На класичному етапі спосіб мислення дослідників характеризують такі особливості, як предметоцентризм, ізоляціонізм, протиставлення суб'єкта та об'єкта, передбачуваність, розділення предмета дослідження на елементарні складові, безпосередність, жорстка детермінація, пріоритет природничої методології (Galazhinsky, & Klochko, 2012). Враховую-

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

чи ці принципи, психологічна безпека розглядається як явище об'єктивне або суб'єктивне, і відповідно саме у цій дихотомічності розрізняють об'єктивний і суб'єктивний підходи. Діапазон концептуальних уявлень про поняття психологічної безпеки з позиції принципів класичної раціональності знаходиться між двома полюсами: визнання жорсткої залежності, середовищної обумовленості психічної організації людини, з одного боку, і визнання внутрішніх змін, пов'язаних з критеріями фізичного, емоційного, інтелектуального, особистісного та соціального благополуччя, – з іншого.

У межах цих досліджень починають вивчатися аспекти, що відображують взаємозв'язки людини та навколишньої природної та соціальної дійсності, активну роль особистості у сприйнятті загрози і в подоланні її, що свідчить про новий етап розробки феномену психологічної безпеки науковими засобами неklasичної психології (предметом дослідження стають не прості стійкі системи, а складні саморегульовані системи). З позиції суб'єктно-діяльнісного підходу, не варто обмежуватися розумінням психологічної безпеки як почуття, що базується на довірі до світу, людей, себе, а слід розглядати її як більш складне за структурою, динамічне й пов'язане з активністю самої людини, спрямоване не тільки на реалізацію базової (А. Маслоу) потреби в захищеності, але й потреби в саморозвитку, самореалізації (Zaichenko, & Eksakusto, 2014). Центром психологічної безпеки вважається суб'єкт як інстанція цілісна, активна, рефлексивна, відповідальна, здатна саморозвиватися і вирішувати життєві протиріччя. Психологічна безпека починає розглядатися як "неврівноважений стан" (що має не статичний, а динамічний характер) як у внутрішньому просторі суб'єкта, так і в системі "людина – зовнішнє середовище", що дозволяє йому "працювати" не тільки на виживання, відпрацьовування, адаптацію, скільки на самореалізацію і саморозвиток.

Проте, у розумінні детермінант психологічної безпеки спираються на розділення реальності на суб'єктивну та об'єктивну. Для дослідників, як і раніше, ситуація створюється, впливає, а людина адаптується. Дослідники виходять на розуміння феномена психологічної безпеки як проблеми цілісної людини і проблеми цілісності (стійкості) її буття в мінливому світі. Ці протиріччя виводять на завдання подолання дихотомії об'єктивного і суб'єктивного, внутрішнього і зовнішнього, на базі якої психологічна безпека розглядалася як врівноважений стан, обумовлений безпечними умовами середовища. Ці протиріччя вирішуються переходом на новий рівень наукової раціональності (постнекласичний), що дозволяє інтегрувати нові тенденції з позиції розвитку системного підходу. Ю. П. Зінченко вказує на те, що:

Саме системний підхід, що дає можливість аналізувати конкретні ситуації, позиції й цілі в комплексі всіх психологічних, соціально-економічних і екологічних факторів, дозволяє по-новому підійти до розв'язання низки актуальних проблем психологічної безпеки.

(Zinchenko, 2011, p. 12)

На постнекласичному етапі увагу вчених привертають, перш за все, складні відкриті системи, що здатні до самоорганізації та саморозвитку. Постнекласична раціональність –

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

це спосіб наукового мислення, орієнтований на залежність пізнання від соціокультурного контексту, багатомірну наукову картину світу, коли типи раціональності не заперечують один одного, а ділять між собою сфери впливу; на синтез теоретичних і експериментальних досліджень, рефлексію ціннісних і значеннєвих контекстів людського буття, інтерес до прогресивної еволюції, пов'язаної з ускладненням систем, її становлення, вивчення складних, відкритих самоорганізуючих систем Спираючись на загальнопсихологічні теорії про системний підхід до аналізу явищ, Ю. П. Зінченко в контексті даної моделі пропонує розуміти під психологічною безпекою системний феномен, що включає різні рівні діяльності суб'єкта і надсуб'єктної активності (Zinchenko, 2011).

У відповідності до описаних тенденцій психологічна безпека може розглядатися як системно-динамічний феномен, що визначає самоорганізацію відкритої психологічної системи при переході її від стану небезпеки до безпеки.

Наукова новизна

Психологічну безпеку розглянуто на різних рівнях: по-перше, суспільство – характеристика національної безпеки, в структурі якої присутня соціальна безпека, тобто аналіз того, яким чином сьогоденні соціальні технології, соціальні зміни впливають на забезпечення якості життя населення країни; по-друге, соціальне середовище – сім'я, найближче оточення, референтні групи, навчальні групи; по-третє, особистість – переживання своєї захищеності-незахищеності, коли можливо говорити про прояви психологічного насилля, коли певні поведінкові акти сприяють порушенню безпеки іншого або саморуйнуванню. Визначено, що пізнання психологічної безпеки тісно пов'язане з соціально-історичними умовами буття, з рівнем розвитку матеріальної і духовної культури, з пануючими в суспільстві інтересами і цінностями, що визначає її онтологічну, гносеологічну і аксіологічну особливості. Порушене питання розглянуто у співвіднесенні психологічної безпеки з типами наукової раціональності – класичним, некласичним, постнекласичним, у межах яких вивчаються різні ракурси, аспекти, форми і типи психологічної безпеки.

Висновки

Поняття безпеки розглядається у різних галузях наукового знання, а через те вимагає системного опису своїх проявів, видів, рівнів, концепцій: безпека як відсутність небезпек (на основі принципу дихотомії, тобто певне ціле, яке складається з двох протилежних частин, в даному випадку це ціле – існування людини); безпека як певна діяльність із забезпечення або щодо попередження будь-яких загроз, небезпек (діяльнісний підхід); безпека як усвідомлена потреба, цінність особистості.

Систематизовано різні уявлення про психологічну безпеку відповідно до логіки руху наукового пізнання. У рамках класичного типу раціональності під психологічною безпекою розуміється стан середовища, вільний від загрозливих впливів (негативний інформаційно-психологічний вплив, маніпулювання й ін.), або захищеність від негативного впливу, стійкість, адаптивність функціонування, позитивне самовідчуття людини, її емоційне, інтелектуальне, особистісне й соціальне благополуччя в конкретних умовах життя. На некласичному етапі науки принцип взаємодії, ідея зворотного зв'язку у вигляді саморегуляції, що забезпечує стійкість до умов зовнішнього середовища, дозволили побачити у феномені психологічної безпеки результат взаємодії особистості і середовища, розглядати його як динамічний процес, опосередкований когнітивними, особистісними, поведінковими

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

ми, діяльнісними характеристиками. У постнекласичному підході обґрунтовується можливість вивчення психологічної безпеки з позиції системного підходу.

REFERENCES

- Baeva, I., & Bordovskaia, N. (2015). The psychological safety of the educational environment and the psychological well-being of Russian secondary school pupils and teachers. *Psychology in Russia: State of the Art*, 8(1), 86-99. (in English)
- Belevsky, O. A. (2014). National security as subject of the socio-philosophical analysis. *Philosophy and Political Science in the Context of Modern Culture*, 7, 182-186. (in Ukrainian)
- Chen, J., May, D., Schwoerer, C., & Augelli, B. (2018). Exploring the boundaries of career calling: The moderating roles of procedural justice and psychological Safety. *Journal of Career Development*, 45(2), 103-116. doi: 10.1177/0894845316671214 (in English)
- Edmondson, A., & Lei, Z. (2014). Psychological safety: The history, renaissance, and future of an interpersonal construct. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*, 1, 23-43. doi: 10.1146/annurev-orgpsych-031413-091305 (in English)
- Fesenko, G. G. (2015). Urban anthropological discourse of safety philosophy. *Hileya: Naukovyy Visnyk*, 92(2), 166-170. (in Ukrainian)
- Galazhinsky, E., & Klochko, V. (2012). System anthropological psychology: methodological foundations. *Psychology in Russia: State of the Art*, 5, 81-98. (in English)
- Gerlach, R., & Gockel, C. (2018). We belong together: belonging to the principal's in-group protects teachers from the negative effects of task conflict on psychological safety. *School Leadership & Management*, 38(3), 302-322. doi: 10.1080/13632434.2017.1407307 (in English)
- Kalashnikova, L. V. (2016). Socio-philosophical preconditions of formation of the concept of security in protosociology. *Grani*, 9(137), 6-13. doi: 10.15421/171672 (in Ukrainian)
- Korytova, G., & Zakotnova, Y. (2015). Psikhologicheskaya bezopasnost i zashchishchennost obrazovatelnoy sredy: faktory riski i usloviya. *Bulletin Tomsk State Pedagogical University*, 9 (162), 96-102. (in Russian)
- Kruzhkov, A. P. (2017). Osnovnye metodologicheskie problemy issledovaniya bezopasnosti v sotsialnoy filosofii. *Pozharnaya Bezopasnost: Problemy i Perspektivy*, 1(8), 359-362. (in Russian)
- Kulikova, T., & Maliy, D. (2017). Professional and personal qualities of the teacher in the context of the psychological safety of educational environment. *European Journal of Contemporary Education*, 6(4), 715-722. doi: 10.13187/ejced.2017.4.715 (in English)
- Kulikova, T., Shalaginova, K., & Cherkasova, S. (2017). The polyethnic competence of class teacher as a resource for ensuring the psychological security of pupils in a polycultural educational environment. *European Journal of Contemporary Education*, 6(3), 557-564. doi: 10.13187/ejced.2017.3.557 (in English)
- Lee, H., Choi, J., & Kim, S. (2018). Does gender diversity help teams constructively manage status conflict? An evolutionary perspective of status conflict, team psychological safety, and team creativity. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 144, 187-199. doi: 10.1016/j.obhdp.2017.09.005 (in English)
- Melnyk, V. V. (2017). Fear phenomenon in existential philosophy. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 11, 41-48. doi: 10.15802/ampr.v0i11.105476 (in English)
- Savchenko, I. A. (2016). Social safety of the teacher in the educational environment: Conceptual bases. *Modern scientific research and innovations*. Retrieved from <http://web.snauka.ru/issues/2016/03/65083> (in Russian)
- Singh, B., Shaffer, M., & Selvarajan, T. (2018). Antecedents of organizational and community embeddedness: The roles of support, psychological safety, and need to belong. *Journal of Organizational Behavior*, 39(3), 339-354. doi: 10.1002/job.2223 (in English)
- Zinchenko, Y. P. (2011). Metodologicheskie osnovy psikhologii bezopasnosti. *National Psychological Journal*, 2(6), 11-14. (in Russian)
- Zaichenko, A. A., & Eksakusto, T. V. (2014). Personality traits in individuals with different profiles of subjective life quality. *Social Psychology and Society*, 5(2), 100-114. (in English)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Baeva, I. The psychological safety of the educational environment and the psychological well-being of Russian secondary school pupils and teachers / I. Baeva, N. Bordovskaia // *Psychology in Russia: State of the Art*. – 2015. – Vol. 8, Iss. 1. – P. 86–99.

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

- Більовський, О. А. Національна безпека як предмет соціально-філософського аналізу / О. А. Більовський // *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. – 2014. – Вип. 7. – С. 182–186.
- Exploring the Boundaries of Career Calling: The Moderating Roles of Procedural Justice and Psychological Safety / J. Chen, D. May, C. Schwoerer, B. Augelli // *Journal of Career Development*. – 2018. – Vol. 45, Iss. 2. – P. 103–116. doi: 10.1177/0894845316671214
- Edmondson, A. Psychological Safety: The History, Renaissance, and Future of an Interpersonal Construct / A. Edmondson, Z. Lei // *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. – 2014. – Vol. 1. – P. 23–43. doi: 10.1146/annurev-orgpsych-031413-091305
- Фесенко, Г. Г. Урбан-антропологічний дискурс філософії безпеки / Г. Г. Фесенко // *Гілея: науковий вісник* : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 92, Ч. 2 : Філософські науки. – С. 166–170.
- Galazhinsky, E. V. System Anthropological Psychology: Methodological Foundations / E. V. Galazhinsky, V. Y. Klochko // *Psychology in Russia: State of the Art*. – 2012. – Vol. 5. – P. 81–98.
- Gerlach, R. We belong together: Belonging to the principal's in-group protects teachers from the negative effects of task conflict on psychological safety / R. Gerlach, C. Gockel // *School leadership & management*. – 2018. – Vol. 38, Iss. 3. – P. 302–322. doi: 10.1080/13632434.2017.1407307
- Калашнікова, Л. В. Соціально-філософські витоки становлення концепту безпеки у протосоціології / Л. В. Калашнікова // *Грані*. – 2016. – № 9 (137). – С. 6–13. doi: 10.15421/171672
- Корытова, Г. С. Психологическая безопасность и защищенность образовательной среды: факторы риски и условия / Г. С. Корытова, Е. Ю. Закотнова // *Вестник Томского государственного педагогического университета*. – 2015. – № 9 (162). – С. 96–102.
- Кружков, А. П. Основные методологические проблемы исследования безопасности в социальной философии / А. П. Кружков, А. К. Кокурин // *Пожарная безопасность: проблемы и перспективы*. – 2017. – Т. 1, № 8. – С. 359–362.
- Kulikova, T. I. Professional and Personal Qualities of the Teacher in the Context of the Psychological Safety of Educational Environment / T. I. Kulikova, D. V. Maliy // *European journal of contemporary education*. – 2017. – Vol. 6, Iss. 4. – P. 715–722. doi: 10.13187/ejced.2017.4.715
- Kulikova, T. I. The Polyethnic Competence of Class Teacher as a Resource for Ensuring the Psychological Security of Pupils in a Polycultural Educational Environment / T. I. Kulikova, K. S. Shalaginova, S. A. Cherkasova // *European journal of contemporary education*. – 2017. – Vol. 6, Iss. 3. – P. 557–564. doi: 10.13187/ejced.2017.3.557
- Lee, H. W. Does gender diversity help teams constructively manage status conflict? An evolutionary perspective of status conflict, team psychological safety, and team creativity / H. W. Lee, J. N. Choi, S. Kim // *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. – 2018. – Vol. 144. – P. 187–199. doi: 10.1016/j.obhdp.2017.09.005
- Melnyk, V. V. Fear phenomenon in existential philosophy / V. V. Melnyk // *Антропологічні виміри філософських досліджень*. – 2017. – Вип. 11. – С. 41–48. doi: 10.15802/ampr.v0i11.105476
- Савченко, И. А. Социальная безопасность учителя в образовательной среде: концептуальные основы [Электронный ресурс] / И. А. Савченко // *Современные научные исследования и инновации*. – 2016. – № 3. – Режим доступа: <http://web.snauka.ru/issues/2016/03/65083> – Название с экрана. – Дата обращения: 14.11.2018.
- Singh, B. Antecedents of organizational and community embeddedness: The roles of support, psychological safety, and need to belong / B. Singh, M. Shaffer, T. Selvarajan // *Journal of Organizational Behavior*. – 2018. – Vol. 39, Iss. 3. – P. 339–354. doi: 10.1002/job.2223
- Зинченко, Ю. П. Методологические основы психологии безопасности / Ю. П. Зинченко // *Национальный психологический журнал*. – 2011. – № 2 (6). – С. 11–14.
- Zaichenko, A. A. Personality Traits in Individuals with Different Profiles of Subjective Life Quality / A. A. Zaichenko, T. V. Eksakusto // *Social Psychology and Society*. – 2014. – Vol. 5, Iss. 2. – P. 100–114.

O. Y. BLYNOVA^{1*}, L. S. HOLOVKOVA^{2*}, O. V. SHEVIAKOV^{3*}

^{1*}Kherson State University (Kherson, Ukraine), e-mail elena.blynova@gmail.com, ORCID 0000-0003-3011-6082

^{2*}Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan (Dnipro, Ukraine), e-mail g.liudmila22@gmail.com, ORCID 0000-0001-5473-6644

^{3*}Dniprovskii University of Humanities (Dnipro, Ukraine), e-mail shevyakovy0@gmail.com, ORCID 0000-0001-8348-1935

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

PHILOSOPHICAL AND SOCIOCULTURAL DIMENSIONS OF PERSONALITY PSYCHOLOGICAL SECURITY

Purpose. The dynamics and pace of social and economic transformations that are characteristic of modern society, lead to an increase in tension and the destruction of habitual stereotypes – ideals, values, norms, patterns of behaviour that unite people. These moments encourage us to rethink the understanding of "security" essence, in particular, psychological, which emphasizes the urgency of its study in the philosophical and sociocultural coordinates. **Theoretical basis** of the research is based on the philosophical methodology of K. Jaspers, E. Fromm and the A. Maslow's psychological approach to understanding of a person. **Originality.** Psychological security is considered at different levels: first and foremost, society is a characteristic of social security, that is an analysis of how today's social technologies, social changes affect the quality of life of the country's population; secondly, the social environment – the family, the immediate environment, reference groups, training teams; thirdly, a person is an experience of his own security-insecurity, when it is possible to talk about the manifestations of psychological violence, when certain behavioral acts contribute to the violation of the security of the other or to self-destruction. It is found out that the knowledge of psychological security is closely connected with the socio-historical conditions of being, with the level of development of material and spiritual culture, with the interests and values prevailing in society, which determines its ontological, epistemological and axiological features. The presented issue is considered in the correlation of psychological security with types of scientific rationality – classical, nonclassical and post-nonclassical approaches, within the framework of which various perspectives, aspects, forms and types of psychological security are studied. **Conclusions.** The concept of security requires a systematic description of its manifestations, types, levels, concepts: security as the absence of dangers (based on the principle of dichotomy, that is, a certain whole consisting of two opposite parts, in this case, the whole is human existence); security as a certain activity to ensure or to prevent any threats or dangers (activity approach); security as a conscious necessity, the value of the individual. The study systematizes various ideas about psychological security in accordance with the logic of scientific knowledge: in the mainstream of classical, non-classical and post-nonclassical approaches.

Keywords: security; social security; subjective security; psychological security; educational security; philosophical and sociocultural dimensions of securities

Е. Е. БЛИНОВА^{1*}, Л. С. ГОЛОВКОВА^{2*}, А. В. ШЕВЯКОВ^{3*}

^{1*}Херсонский государственный университет (Херсон, Украина), эл. почта elena.blynova@gmail.com, ORCID 0000-0003-3011-6082

^{2*}Днепропетровский национальный университет железнодорожного транспорта имени академика В. Лазаряна (Днепро, Украина), эл. почта g.liudmila22@gmail.com, ORCID 0000-0001-5473-6644

^{3*}Днепропетровский гуманитарный университет (Днепро, Украина), эл. почта shevyakovy0@gmail.com, ORCID 0000-0001-8348-1935

ФИЛОСОФСКИЕ И СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ КООРДИНАТЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ

Цель. Динамика и темп социально-экономических преобразований, характерных для современного общества, приводят к нарастанию напряженности и разрушению привычных стереотипов – идеалов, ценностей, норм, образцов поведения, объединяющих людей. Именно эти моменты побуждают переосмыслить сущность безопасности, в частности, психологической, что подчеркивает актуальность изучения понятия "безопасность" в философских и социокультурных координатах. **Теоретический базис** исследования основывается на философской методологии К. Ясперса, Э. Фромма и психологической подходе к пониманию человека А. Маслоу. **Научная новизна.** Психологическая безопасность рассмотрена на разных уровнях: во-первых, общество – характеристика социальной безопасности, т. е. анализ того, каким образом сегодняшние социальные технологии, социальные изменения влияют на обеспечение качества жизни населения страны; во-вторых, социальная среда – семья, ближайшее окружение, референтные группы, учебные группы; в-третьих, личность – переживание своей защищенности-незащищенности, когда возможно говорить о проявлениях психологического насилия. Показано, что познание психологической безопасности тесно связано с социально-историческими условиями бытия, с уровнем развития материальной и духовной культуры, с господствующими

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

щими в обществе интересами и ценностями, что определяет онтологическую, гносеологическую и аксиологическую особенности. Проблема рассмотрена в соотнесении психологической безопасности с типами научной рациональности – классическим, неклассическим и постнеклассическим подходами, в рамках которых изучаются разные ракурсы, аспекты, формы и типы психологической безопасности. **Выводы.** Понятие безопасности требует системного описания своих проявлений, видов, уровней, концепций: безопасность как отсутствие опасности; безопасность как определенная деятельность по предупреждению угрозы или опасности (деятельностный подход) безопасность как осознанная потребность, ценность личности. Систематизированы представления о психологической безопасности в соответствии с логикой научного познания: в русле классического, неклассического и постнеклассического подходов.

Ключевые слова: безопасность; социальная безопасность; субъективная безопасность; психологическая безопасность; безопасность образования; философские и социокультурные координаты безопасности

Надійшла до редколегії: 03.05.2018

Прийнята до друку: 21.11.2018